

Малишев О. В.,
к.і.н., доцент, Національний аерокосмічний університет імені М. С. Жуковського (ХАІ),
м. Харків, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ УЧНІВСТВА В ПРИВАТНИХ КУСТАРНО- РЕМІСНИЧИХ МАЙСТЕРНЯХ УСРР У ПЕРІОД НЕПу (1921-1928 рр.)

Вивчено еволюцію законодавчого регулювання системи учнівства в період НЕПу. Виявлено причини і основні етапи цього процесу, показано його характерні риси. Вказано на необхідність прийняття конкретних нормативно-правових актів, відзначено особливості їх застосування на практиці. Простежено взаємозв'язок між юридичною базою системи учнівства і загальним правовим полем, в якому функціонувала кустарно-ремісничка промисловість УСРР.

Ключові слова: дрібна промисловість, професійно-ремісничка освіта, система учнівства, кустар-наставник, нова економічна політика, договір, робочий день, відпустка, соціальне страхування, нормативно-правовий акт, заробітна плата, термін навчання.

Малышев А. В.,
Национальный аэрокосмический университет имени Н. Е. Жуковского (ХАИ),
г. Харьков, Украина

ЭВОЛЮЦИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ УЧЕНИЧЕСТВА В ЧАСТНЫХ КУСТАРНО-РЕМЕСЛЕННЫХ МАСТЕРСКИХ УССР В ПЕРИОД НЭПа (1921-1928 гг.)

Изучено эволюцию законодательного регулирования системы ученичества в период НЭПа. Выявлены причины и основные этапы этого процесса, показано его характерные черты. Указано на необходимость принятия конкретных нормативно-правовых актов, отмечены особенности их применения на практике. Прослежено взаимосвязи между юридической базой системы ученичества и общим правовым полем, в котором функционировала кустарно-ремесленная промышленность УССР.

Ключевые слова: мелкая промышленность, профессионально-ремесленное образование, система ученичества, кустарь-наставник, новая экономическая политика, договор, рабочий день, отпуск, социальное страхование, нормативно-правовой акт, заработная плата, срок обучения.

Malyshev Alexander,
NYeZhukovskiy State Aerospace University («Kharkiv Aviation Institute»),
Kharkiv, Ukraine

EVOLUTION OF NORMATIVE LEGAL REGULATION OF APPRENTICESHIP IN THE PRIVATE HANDICRAFT AND ARTISAN WORKSHOPS USSR IN THE PERIOD OF NEP (1921-1928)

Currently the small business occupies an important role in the economy of Ukraine. Develop of it is expedient in economic and social spheres. You should know the history of handicraft industry USSR and professional-educational craft, to optimize this process. The process of apprenticeship was an important part of it. It was a dominant form of preparing handicraftsmen before revolution in 1917 and in a period of NEP (1921-1928). The Soviet Union began legislatively support the system of apprenticeship in connection with the beginning of the NEP. In the first half of 1920th the law of system of apprenticeship did not set difference between students of handicraftsmen and students of state vocational trade schools. Each person, who was under 16 years old, was able to become a student of handicraftsman. In the workshop of one handicraftsman could be only two students.

In the second half of 1920th the master of handicraftsman had to establish a written agreement with his student. In this agreement should be indicated the future profession, salary, period of rest. The agreement must have been registered in the government bodies. The Soviet laws were fighting with patriarchal backwardness in relations between apprentice and his master. The apprentice could go away

from master, if master made him to do his work, which is not his specialty. According laws in period of NEP the handicraftsman had to pay a salary to his student for his work. The work day lasted 8 hours. The vacation lasted 1 month. The master could fire his apprentice having warned him for two weeks. The handicraftsman must have given to student certificate of studying. The apprentice was able to go to school and participate in social life in his free time. The handicraftsman must have insured life and health of his students. The handicraftsmen, who had students, got benefits in the calculation of taxes and housing costs. If there was a conflict between handicraftsman and apprentice, it solved in reconciliation commission or in the court. The work of soviet authority of creating legal framework for the apprenticeship system was necessary and legitimate.

Key words: *small industry, professional and vocational education, apprenticeships, craftsmen mentor, new economic policy, contract, working hours, holidays, social insurance, legal act, salary, training period.*

Важливим елементом сучасної ринкової економіки України є малий бізнес. Його розвиток доцільний як у господарському, так і в соціальному відношенні. Цілеспрямовано це робити неможливо без комплексного дослідження історії кустарно-ремісничої промисловості. Важливим аспектом цього процесу є всебічне вивчення системи підготовки кадрів кустарів і ремісників. Велику роль в її організації та функціонуванні грало державне нормативно-правове регулювання. Прикладом раціонального поєднання державного і приватного секторів в економіці України є період НЕПу. Детальний розгляд еволюції нормативно-правового регулювання системи учнівства в приватних кустарно-ремісничих майстерень УСРР у період НЕПу (1921-1928 рр.) є предметом самостійного дослідження. Виявлення, критичне осмислення, освоєння досвіду нормативно-правового регулювання системи учнівства в приватних кустарно-ремісничих майстерень УСРР у період НЕПу може бути використано при розробці законопроектів, що стосуються розвитку професійно-технічної освіти в сучасній Україні.

Опубліковані роботи по темі статті дають загальне уявлення про складність процесів, що відбувалися в області нормативно-правового регулювання системи учнівства в приватних кустарно-ремісничих майстерень УСРР у 1921-1928 рр. Історіографія по темі статті в основному включає праці, де необхідна для аналізу інформація по темі міститься фрагментарно і не є їх лейтмотивом. У роботах 1920-х рр. є уривчасті дані про правовий статус учнів у майстернях [1], стислий виклад особливостей правового забезпечення системи учнівства,

розгляд переваг і недоліків тодішнього законодавства у цій галузі [2].

У роботах радянських істориків 1950-х – 1980-х рр. питання еволюції системи учнівства та її нормативно-правової підтримки державою висвітлені вкрай уривками і неповно. Вони вивчаються в рамках ідеологічно заангажованих тем: класова боротьба в дрібній промисловості [3], проведення соціалістичної кооперації [4], ліквідація прошарку дрібних власників в період НЕПу [5]. В останні роки вийшли роботи, в яких вищезгадані проблеми вирішуються без ідеологічного догматизму, але питання правового забезпечення професійно-ремісничої освіти, не будучи в них пріоритетними, висвітлені вкрай скупо [6]. Робіт, де всебічно і комплексно вивчається еволюція нормативно-правового регулювання системи учнівства в приватних кустарно-ремісничих майстерень УСРР у період НЕПу не існує, що й зумовило написання даної статті.

Правове поле, в рамках якого функціонувала і розвивалась система учнівства в УСРР у 1921-1928 рр., відображено в різних декретах [14], постановах [8-11; 13; 15; 19; 21-25] і циркулярах [20] органів радянської влади. На прикладі правових норм, що містяться в «Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства» (СУ), «Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР» (СЗ), ми можемо простежити основні етапи правової політики радянської влади щодо системи учнівства в приватних кустарно-ремісничих майстернях УСРР у період НЕПу.

Значний фактичний матеріал по темі статті міститься в періодичних виданнях [7;

12; 18]. У них публікувалися матеріали як з актуальних проблем розвитку кустарно-ремісничої промисловості, так і професійно-ремісничої освіти. При висвітленні останніх приділялася увага поточному стану справ в системі учнівства і його нормативно-правовому забезпеченню. У цій групі джерел друкувалася і офіційна інформація з цінними коментарями фахівців.

Мета статті полягає в тому, щоб всебічно і комплексно вивчити еволюцію нормативно-правового регулювання системи учнівства в приватних кустарно-ремісничих майстернях УСРР у період НЕПу. У статті автор виявляє причини і основні етапи цього процесу, показує його характерні риси. Також він вказує на підстави для прийняття конкретних нормативно-правових актів, показує особливості їх застосування на практиці. Автор простежує взаємозв'язки між юридичною базою системи учнівства і загальним правовим полем, в якому функціонувала кустарно-ремісничка промисловість УСРР. Дана стаття є складовою частиною процесу вивчення професійно-ремісничої освіти УСРР періоду НЕПу.

Методологія даного дослідження заснована на використанні принципу історизму, а також на застосуванні конкретно-історичного та проблемно-хронологічного методів. Принцип історизму дозволив автору розглянути еволюцію нормативно-правового регулювання системи учнівства в приватних кустарно-ремісничих майстернях УСРР у період НЕПу як поетапний, спрямований вперед процес розвитку. Конкретно-історичний метод дозволив автору хронологічно послідовно структурувати і викласти матеріал. Проблемно-хронологічний метод автор використовував для виділення найбільш важливих проблем і тенденцій у нормативно-правовому регулюванні системи учнівства. Автор порохував, що методологічно доцільно в роботі над статтею використовувати принципи системності та детермінізму. Принцип системності допоміг автору статті простежити взаємозв'язки між різними правовими нормами, в рамках яких розвивалася як система учнівства, так і вся кустарно-ремісничка промисловість. Принцип детермінізму вимагав від автора розглядати еволюцію нормативно-правового регулювання

системи учнівства як результат взаємодії комплексу причин, що вплинули на зміст і характер конкретних законодавчих актів.

У дореволюційний період на Україні пануючою формою підготовки кадрів дрібних виробників була система учнівства. Вона представляла собою навчання дитини навичкам конкретного ремесла у приватній майстерні. Процесом навчання керував досвідчений майстер-наставник, який, як правило, був власником майстерні. Своє домінуюче становище в підготовці кадрів для кустарно-ремісничої промисловості УСРР система учнівства зберегла і у розглянутий період.

Обумовлено це було тим, що наявна в середині 1920-х рр. мережа професійно-ремісничих навчальних закладів становила лише 10 % від дореволюційної [7, с. 55]. Слід враховувати те, що випускники працюючих професійно-ремісничих навчальних закладів покривали потреби дрібної промисловості УСРР у робочій силі максимум на 2 %. Для заповнення амортизації робочої сили в кустарництві кількість навчальних закладів цього типу було необхідно збільшити більш ніж в 20 разів. Зробити це в стислі терміни було нереально, тому особливу увагу органи радянської влади звернули на систему учнівства, яка при адміністративно-правовій підтримці держави могла дати до 70 % необхідних дрібної промисловості УСРР робочих кадрів [7, с. 58].

Заходи адміністративно-правового характеру для прискореного розвитку системи учнівства стали прийматися органами радянської влади паралельно з введенням НЕПу в 1921 р. Необхідно зауважити, що до цього була відсутня юридична база для формалізації відносин між кустарем-наставником і учнем. Так Народний Комісаріат Праці (НКП) у своїх нормативно-правових актах 1920 р. не встановлював різницю між учнями кустаря та учнями професійно-технічних навчальних закладів [8]. У Кодексі Законів про Працю (КЗпП) 1922 р. не регламентувалося учнівство в приватних кустарних майстернях [9]. Ця прогалина в правовому полі почала заповнюватися по мірі реалізації НЕПу і розвитку дрібної промисловості в УСРР. Так, в «Правилах про учнівство» 1922 р. уже

обмовлялося, що приймати учнів мають право як фізичні, так і юридичні особи, які мають промислове свідчення. Тим особам, які самі працювали за наймом, заборонялося набирати учнів. Було встановлено, що на двох працюючих в кустарної майстерні може припадати один учень. Учнями могли бути особи, які досягли 16-ти років і не мали медичних протипоказань [10; 11].

Поглиблення товарно-грошових відносин у період НЕПу стимулювало внутрішній попит. Він формувався в першу чергу з товарів першочергового споживчого призначення, які становили основну номенклатуру виробів кустарно-ремісничої промисловості УСРР. Це провокувало подальший розвиток дрібнотоварного виробництва. У 1924-1925 рр. воно виробило товарів на суму 724 млн. руб., а його кадровий потенціал досяг півмільйона людей [12, с. 48]. Це зажадало від органів радянської влади прискорити роботу з адміністративно-правовій підтримці кустарно-ремісничої промисловості УСРР, зокрема системи учнівства.

Для якнайшвидшого поповнення дефіциту робочої сили в дрібнотоварне виробництво граничний вік учнів встановлювався у вісімнадцять років. Це було необхідно також для отримання учнем професії до наступу повноліття і можливості самостійно заробляти кошти для існування. НКТ за угодою з Народним комісаріатом охорони здоров'я (НКЗ) і Всесоюзною центральною радою професійних спілок (ВЦРПС) ставилося в обов'язок видавати список особливо шкідливих і небезпечних для здоров'я професій, робіт і ремесел, до яких не допускалися учні молодше шістнадцяти років [13]. Для підвищення якості навчання та запобігання прихованого найму робочої сили кількість учнів в одній майстерні не могло перевищувати двох учнів на одного наставника [14].

Подальше вдосконалення нормативно-правової бази системи учнівства знайшло своє відображення в «Основних положеннях про учнівство у кустарів і ремісників» 1926 р. У них було зафіксовано, що при прийомі учня кустар чи ремісник був зобов'язаний укласти з ним письмову угоду на весь термін навчання. У цій угоді

обов'язково вказувалася майбутня професія, тривалість робочого дня і відпочинку, фіксувався розмір, види, терміни і порядок оплати праці учня. Визнавалися недійсними ті угоди, які погіршували становище учня у порівнянні з діючим КЗоТом. З метою контролю за системою учнівства державою було введено обов'язкову вимогу про реєстрацію угоди в органах радянської влади протягом двох тижнів з дня прийому учня [15].

Характерною рисою дореволюційної системи учнівства був патріархальний характер взаємин між кустарем-наставником і учнем [16, с. 93]. Спроба подолання цього анахронізму була зроблена в «Основних положеннях про учнівство» 1926 р. У відповідності з ними учень вже мав право залишити роботу з одержанням вихідної допомоги у разі систематичного порушення наставником зафіксованих в угоді зобов'язань. Кустар не міг відволікати учня на роботи, не пов'язані з навчанням. Допускалося залучення учня до робіт, що не відносяться безпосередньо до навчання, але пов'язаним з виробництвом (покупка матеріалу, прибирання майстерні). Сільські кустарі могли залучати учня до робіт у своєму господарстві (польові роботи), але в строго обумовлений час (посів, збирання врожаю) [15].

Радянська влада приймала всіх заходів, щоб подолати дореволюційні тенденції, пов'язані з експлуатацією праці учнів. Економічний сенс цієї проблеми полягав у тому, що будь-який невеликий господар намагався *«зробити так, щоб з найбільшою вигодою використовувати особливо прибуткову праця малолітнього учня»* [17, с. 244]. В умовах побудови в УСРР держави трудящих виховання молоді в процесі трудової діяльності було пріоритетом для більшовиків. Учні ідеологічно близьких їм кустарів-одинаків на час фактично ставали членами сім'ї наставника. Тим самим у процесі спільної роботи забезпечувалася передача необхідного радянської влади класового світогляду. Однак, функціонування кустарної промисловості в ринкових умовах НЕПу вносило свої корективи в цю практику. Учні разом з кустарями-наставниками дуже часто опинялися в

прямій залежності від сезонного попиту на вироби промислу та ненормованою тривалістю робочого дня.

Враховуючи це, були юридично чітко вирішені питання, пов'язані з тривалістю робочого дня, відпустки, блоком економічних взаємовідносин кустаря-наставника з учнем. По «Основним положенням про учнівство» 1926 р. тривалість робочого дня учнів не могла перевищувати 8 годин. Учні звільнялися від роботи на один день на тиждень, а також у дні державних свят. Учніям надавався один раз в році відпустку, тривалістю не менше одного місяця. Під час відпустки учень зберігав свій заробіток. Перші півроку навчання допускався варіант навчання за харчування та житло. Починаючи з другого півріччя, учень повинен був отримувати заробітну плату (натуральну, грошову або змішану). З другого року навчання заробітна плата учня не могла бути нижчою державного мінімуму, встановленого для даної місцевості. Не менш чверті всієї суми заробітної плати повинно було видаватися учневі грошима. По «Основним положенням про учнівство» 1926 р. кустар чи ремісник мали право звільнити учня, попередивши його про це за два тижні. У разі закриття підприємства або явної нездатності учня до навчання майстер-наставник був зобов'язаний виплатити учневі вихідну допомогу в розмірі його півмісячний заробітку. Без попередження і без виплати вихідної допомоги учень міг бути звільнений у разі хвороби, порушення умов договору, вчинення кримінального злочину. При звільненні або догляді учня кустар був зобов'язаний видати йому посвідчення про пройдений навчання із зазначенням його терміну [15].

Рівень грамотності і культурних запитів більшості кустарів і ремісників УРСР був вкрай низьким. Так, рядовий сільський кустар в 1928 р. витрачав на книги, газети і журнали в середньому близько 6,4 коп. на місяць, а на алкогольні напої понад 60 коп. [18, с. 40]. Для подолання цих тенденцій радянська держава вводило заходи законодавчого характеру, які забороняли кустарям-наставникам перешкоджати учневі у вільний час підвищувати свій освітній

рівень, брати участь у суспільно-політичному житті [19].

Відразу після введення НЕПу почалася робота з розвитку соціального страхування в системі учнівства [20, с. 227-228]. Більш детально вони були розроблені в другій половині 1920-х рр. Кустар-приватник не мав права накладати на учня грошові штрафи. Починаючи з 1927 р. соціальне страхування учнів міських ремісників стало обов'язковим. Розмір страхового внеску становив 5 % середньої місячної зарплати учня в даному промислі. За учнем, що втратив працездатність, робоче місце зберігалось протягом двох місяців [21].

Радянське законодавство періоду НЕПу було орієнтоване на всебічне розширення інституту учнівства в УСРР. Це досягалося за допомогою пільгового оподаткування кустарів, що мали учнів. Якщо кустар мав двох учнів, їх наявність не приймалося до уваги податковими органами при визначенні розміру промислового податку. Якщо кустар мав чотирьох учнів, то при оподаткуванні, лише двоє з них прирівнювалися до одного найманого працівника [22; 23]. Кустарі-одинаки, що мали учнів, отримували суттєву економію грошей при оплаті житла. Це дозволяло їм розширювати дрібнотоварне виробництво і було стимулом для розвитку системи учнівства [24].

Законодавчу регламентацію отримав порядок вирішення спорів між кустарем-наставником і учнем. Усі спори між ними вирішувалися на першому етапі в примирних комісіях. У містах вони формувалися при місцевому відділі НКТ. У сільській місцевості вони створювалися при районних і волосних виконкомах. Якщо сторони не приходили до угоди на першому етапі, то на другому етапі слід було звертатися до суду. Загальний нагляд за дотриманням умов навчання, праці та взаємовідносин у системі учнівства покладається на НКТ і його місцеві відділи [25].

Підводячи підсумки, має сенс помітити те, що активна робота органів радянської влади у сфері нормативно-правового регулювання системи учнівства в приватних кустарно-ремісничих майстерень УСРР у період НЕПу була закономірним явищем. Враховуючи розвал дореволюційної мережі професійно-

ремісничих навчальних закладів, їх дефіцит в УСРР, гостру необхідність в робочих кадрах для дрібної промисловості, було логічно, що органи радянської влади звернули увагу на традиційну систему учнівства. Її переваги (незалежність від фінансування, максимальне наближення навчання до реальних умов кустарництва, можливість швидкого розгортання на базі приватних майстерень) зумовили прискорений характер розвитку системи учнівства у розглянутий період.

Основні етапи еволюції нормативно-правового регулювання системи учнівства збігаються з основними віхами реалізації НЕПу (легалізація малого бізнесу, розвиток кооперації і т.д.). Характерні риси досліджуваного процесу полягають у тісному взаємозв'язку регламентованих в законодавстві відносин у сфері учнівства із завданнями НЕПу і положеннями комуністичної ідеології (переклад оплати праці учнів у грошовий еквівалент, надання

соціальних гарантій, політичних прав і свобод і т.д.). Підставами для прийняття нормативно-правових актів були конкретні потреби кустарно-ремісничого виробництва УСРР у розглянутий період (завершення навчання до повноліття, дозвіл приймати учнів фізичним та юридичним особам). Особливістю застосування цих правових норм на практиці є їх конкретно-практичне використання кустарями для своїх потреб (використання учнів для отримання пільг по квартплаті кустарями, що працювали на дому). Виявляючи ці особливості, автор простежує взаємозв'язку між юридичною базою системи учнівства і загальним правовим полем, в якому функціонувала кустарно-реміснича промисловість УСРР. При подальшому вивченні історії професійно-ремісничої освіти УСРР у період НЕПу слід звернути увагу на розвиток мережі державних професійно-ремісничих навчальних закладів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Белкин Г. Рабочий вопрос в частной промышленности / Г. Белкин. – М. : Вопросы труда, 1926. – 151 с.
2. Кустарна промисловість и кустарно-промислова кооперація УРСР. – Х. : Книгоспілка, 1927. – 226 с.
3. Гудзенко П. П. Робітничий клас України в боротьбі за соціалістичну націоналізацію промисловості / П. П. Гудзенко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 47 с.
4. Морозов Л. Ф. От кооперации буржуазной к кооперации социалистической. Из истории становления советской кооперации / Л. Ф. Морозов. – М. : Мысль, 1969. – 240 с.
5. Селунская В. М. Изменение социальной структуры советского общества (1921 – середина 30-х гг.) / В. М. Селунская. – М. : Мысль, 1979. – 343 с.
6. Нізова Л. В. Інтеграція дрібного виробника в радянську систему (на прикладі втягнення кустаря і ремісника промкооперацію УРСР) / Л. В. Нізова. – К. : Вид-во Ін-ту історії України НАН України, 2006. – 397 с.
7. Черных. О перспективе кустарно-ремесленного образования / О. Черных // Вестник промышленной кооперации. – 1928. – № 9. – С. 55-59.
8. Постановление НКТ РСФСР от 24.12.1920 «О труде учащихся подростков» // СУ РСФСР. – 1920 – № 99. – Ст. 534.
9. Постановление ВЦИК от 09.11.1922 «О введении в действие Кодекса Законов о Труде РСФСР. изд. 1922 г.» (вместе с «Кодексом Законов о Труде Р.С.Ф.С.Р») // СУ РСФСР. – 1922. – № 70. – Ст. 903.
10. Постановление НКТ № 242/765 от 31 мая 1923 г. «Правила об ученичестве в мелкой, ремесленной и кустарной промышленности и промысловых кооперативах Труд женщин и несовершеннолетних (к гл. XIII Кодекса)» // Сборник декретов, постановлений и инструкций по вопросам найма и увольнения, заработной платы, рабочего времени, охраны труда, разрешения конфликтов и социального страхования, опубликованных по 1-е декабря 1923 года. – Вып. 3. – М.-Л. : Вопросы Труда, 1924. – С. 147-149.
11. Постановление НКТ РСФСР, ВЦСПС от 19.06.1923 «О труде малолетних в возрасте от 14-ти до 16-ти лет» // СУ РСФСР. – 1923. – № 57. – Ст. 560.
12. Омбелев А. Г. Кустарные промыслы Украины и их развитие / А. Г. Омбелев // Вестник промышленной кооперации. – 1928. – № 3-4. – С. 47-51.
13. Постановление НКТ СССР от 24 февраля 1925 г. № 53/325 «Список профессий и работ, к которым не допускаются лица моложе 18 лет» // Известия НКТ СССР. – 1925. – № 11-12. – С. 15.
14. Декрет СНК РСФСР от 07.07.1926 «Об утверждении Временных правил об ученичестве у кустарей и ремесленников, а также в промысловой кооперации и в трудовых артелях» // СУ РСФСР. – 1926. – № 43. – Ст. 330.

15. Постановление ЦИК СССР, СНК СССР от 15.10.1926 «Об основных положениях об ученичестве у кустарей, ремесленников, в промысловой кооперации и трудовых артелях» // СЗ СССР. – 1926. – № 71. – Ст. 543.
16. Подмастерье // Энциклопедический словарь. Т. XXIV. / Изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. – СПб. : Тип.-лит. И. А. Ефрона, 1898. – С. 92-93.
17. Рындзюнский П. Г. Крестьянская промышленность в пореформенной России (60-80 гг. XIX в.) / П. Г. Рындзюнский. – М. : Наука, 1966. – 261 с.
18. Конев Ф. Доходы и обложение кустарей и ремесленников Союза ССР / Ф. Конев // Вестник промысловой кооперации. – 1929. – № 6-7. – С. 34-40.
19. Постановление СНК РСФСР от 20.01.1927 «Об утверждении Правил об ученичестве у кустарей и ремесленников, а также в промысловой кооперации и в трудовых артелях» // СУ РСФСР. – 1927. – № 22. – Ст. 144.
20. Циркуляр НКТ СССР № 71/87 от 1 сентября 1923 г. «О социальном страховании учеников в мелкой, ремесленной и кустарной промышленности и промысловой кооперации» // Сборник декретов, постановлений и инструкций по вопросам найма и увольнения, заработной платы, рабочего времени, охраны труда, разрешения конфликтов и социального страхования, опубликованных по 1-е декабря 1923 года. – Вып. 3. – М.-Л.: Вопросы Труда, 1924. – С. 227-228.
21. Постановление ЦИК и СНК СССР от 7.09.1927 «О социальном страховании учеников, работающих у кустарей, ремесленников, в промысловой кооперации и трудовых артелях» // СЗ СССР. – 1927. – № 63. – Ст. 630.
22. Постановление ЦИК СССР, СНК СССР от 10.04.1925 «О налоговых льготах для деревенских ремесленников и кустарей» // СЗ СССР. – 1925. – № 25. – Ст. 168.
23. Постановление ЦИК СССР, СНК СССР от 12.05.1925 «О налоговых льготах для городских кустарей и ремесленников» // СЗ СССР. – 1925. – № 32. – Ст. 213.
24. Постановление ЦИК СССР, СНК СССР от 04.06.1926 «О квартирной плате и мерах к урегулированию пользования жилищами в городских поселениях» // СЗ СССР. – 1926. – № 44. – Ст. 312.
25. Постановление СНК РСФСР от 20.01.1927 «Об утверждении Правил об ученичестве у кустарей и ремесленников, а также в промысловой кооперации и в трудовых артелях» // СУ РСФСР. – 1927. – № 22. – Ст. 144.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Stepień Stanisław*, dr; *Тригуб П. М.*, д.і.н., проф.

© Малишев О. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 08.01.2014